

odnosima Cresa i Lošinja, kada bi podaci iz ovih za sada još neobjelodanjenih izvora mogli lako pobiti takve kombinacije. A dogmatičnost s pravnoga gledišta, koja se zbog toga pokazuje na nekim mje tima, unaprijed je istaknuta u samom naslovu radnje, kojoj je svrha osvijetliti samo neke od društvenih odnosa na ta dva otoka, u prvom redu političkih, i to s pravno-historijskoga gledišta. Ne smije se pustiti iz vida, da je poglavlje o osorskom pravu izrađeno na osnovu Cresko-osorskog statuta, i kasnijih terminacija i dukala i da stoga predstavlja prikaz glavnih odredaba pozitivnog prava do g. 1745.

Ako primimo tu studiju kao prvi autorov rad, koji otvara seriju drugih njegovih historijskih, pravnohistorijskih i socioloških studija o tim istarskim otocima, koje će s ekonomskog i kulturnog gledišta upotpuniti mjestimice njegova statička izlaganja, onda ona znači veoma vrijedan doprinos našoj nauci, kao i poticaj za dalje radove na historiji Istre pomoću dosada neobjavljenih izvora.

Oleg Mandić

LJUDMIL HAUPTMANN, HRVATSKO PRAPLEMSTVO

Rasprave SAZU I, Ljubljana 1950.

S ovom se raspravom autor vraća na problem porijekla hrvatskog plemstva i to s namjerom, kako sam kaže, da obračuna s »feudalnom teorijom« M. Barade o postanku toga plemstva. Kritički je osvrt na tu posljednju Hauptmannovu raspravu o porijeklu hrvatskog plemstva najbolje pokazao, da je žestina, kojom je to učinio, bila u najmanju ruku preuranjena (v. ocjenu B. Grafenauera u ZČ V, 1951, 374—375, i VIII, 1954, 174—176). Dovoljna bi bila sama argumentacija, tim više, što je i sam Barada svoju teoriju o postanku plemstva napustio u kasnijim radovima priznajući postojanje »rodovskog« i »feudalno-vlasteoskog plemstva« (v. Hrvatski vlasteoski feudalizam, 1952, str. 38, i Lapčani, Rad JAZU 300, 1954, str. 474).

Smatramo, međutim, da je doista »obračun s feudalno teorijo... obenen tudi končni obračun z bajko o avtentičnosti apendikule« (108). Uzimajući — usprkos svom uvjerenju da se radi o falsifikatu — još uvijek bitni sadržaj Qualitera kao argumentat za svoju teoriju, H. je ovdje prvi put jasno izrazio svoje mišljenje o tom izvoru. Dok je prije smatrao, da »dodatak... nije prijepis ugovora nego najviše nezgrapnan i dockan izvadak« (Podrijetlo hrvatskoga plemstva, Rad HAZU 273, 1942, 104), vidi sada u njemu falsifikat, koji je nastao na osnovu neke listine iz vremena između 1222 i 1235. Već je 1914. M. Šufflay (Zu den ältesten kroatisch-ungarischen Beziehungen, Ungarische Rundschau IV, 1915) izrazio misao o tom falsifikatu i povezao, po našem mišljenju točno, njegov postanak s učvršćenjem anžuvinske vlati u Hrvatskoj i organizacijom nižeg plemstva u obrani protiv velikaša. H. se naprotiv zadovoljio time, da među diplomama Arpadovića potraži uzor, na osnovu kojega je taj falsifikat nastao, ne postavljajući pitanje, da li su se sva ta »hrvatska plemena«, koja su u trećem deceniju XIII. st. tobože zahtijevala za sebe oprost od poreza i smanjenje vojne službe, tada uopće postojala. Postupao je tako zbog toga, jer je upravo na tom falsifikatu i on sam izgradio svoju teoriju o ulozi dvanaestero plemena u Hrvatskoj od doseljenja do sredine XIV. stoljeća. Ta nitko ne može poreći činjenicu, na koju je Šufflay upozorio, da se institucija dvanaestero plemena javlja prvi put autentično tek 1350/1. Niti H., niti ikoji drugi

historičar, koji vjeruje u »uzvišeni položaj dvanaestero plemena« u okviru plemstva, ne može stvarno dokazati takav položaj, pa ni samo postojanje te institucije prije 1350. Prema tome je podložna diskusiji i H-ova misao, da je »vrednost apendikule... samo v tem, da potrjuje z opasko o podložnikih mišljenje Tomaža arhidijakona o plemiškem položaju starih Hrvatov« (109). Trebalo bi tek pružiti pouzdan dokaz, da su »stari Hrvati« sačuvali svoj plemićki položaj od doseljenja, t. j. od VII. sve do XIII. stoljeća. Prigovor Grafenauera o »petrificiranju starohrvatskog društva«, koji Hauptmann nije u svom odgovoru (ZČ VIII, 173—174) mogao opovrći, bio je sasvim na mjestu. Ako dakle Qualiterom ne možemo ispuniti 800-godišnju prazninu, koja dijeli doseljenje Hrvata od prvih autentičnih podataka o dvanaestero plemena, može li se barem ostali izvorni materijal, na koji se H. poziva rekonstruirajući položaj »hrvatskog praplemstva«, upotrebiti u tu svrhu?

Iznijevši svoje mišljenje o Qualiteru, H. nastoji da još više učvrsti svoju raniju teoriju o etničkom dualizmu starohrvatskog društva. Tu on teoriju osniva na narodnoj tradiciji (sačuvanoj kod Konstantina Porfirogeneta, Popa Dukljanina i Tome arhidakona) i na ispravama. Metodički je nesumnjivo najvažnije pitanje: mogu li prvi autentični podaci o dvanaestero plemena i »praplemstvu« iz XIV. stoljeća (1350—1360) doista služiti kao dokaz, da su navedeni plemići potomci Hrvata-osvajaca? To ne znači samo prijeći preko nutarnje društvene diferencijacije od VII. do XI. stoljeća, nego negirati i dalji društveni razvoj od XI.—XIV. stoljeća. Jer predi dvanaestero plemena, koji su već u doba narodne dinastije »znali monopolizirati župska i dvorska dostojanstva« (Podrijetlo, 108), sačuvali su, prema autoru, taj monopol i u XIV. st., pa ih je to i dijelilo od ostalog plemstva. Međutim, upravo ova tvrdnja autorova o monopolu predaka dvanaestero plemena na najviše državne časti, bansku i župansku, oslanja se na jedan jedini podatak u falsificiranom Qualiteru! A ipak je on na osnovu tog podatka konstruirao vjekovni povlašteni položaj dvanaestero plemena. Samo u Qualiteru su predstavnici dvanaestero plemena *comites*, a jedino prema bilješci u kartularu sv. Petra u Selu, u koju zbog njene legendarnosti ne može ni jedan historičar vjerovati — premda se H.-u čini, da se u njoj odražavaju »oligarhijske ambicije hrvatskih velikaša 14. stoljeća« (Podrijetlo, 104) — članovi su dvanaestero plemena »monopolizirali bansku čast«.

Jednako je tako i tvrdnja o hrvatskom praplemstvu izgrađena na jednoj jedinjoj ispravi, u čiju je vjerodostojnost i sam autor posumnjao (Podrijetlo, 99). Izraz: »*veri, primi et naturales regni Croatiae mobiles*« javlja se samo jedan jedini put u Hrvatskoj i to u parnici, koju vodi kraljevski vitez Jakov Šubić 1361 s Glamočanima za sela Banjevac i Kašić (T. Smičiklas, CD XIII, 185—190). Termin »praplemstvo« upotrebio je doduše i Šufflay (n. d., str. 891), ali ga je on i jasno definirao: pored plemstva dvanaestero plemena postoji, prema njemu, od XII. st. također praplemstvo (na pr. Glamočani i Virevići), koje u XIV. st. zadržava svoj položaj. Kako je praplemstvo starije, iz njega se uz specijalne uvjete razvio savez dvanaestero plemena. H. je naprotiv iz navedene isprave zaključio, da se Glamočani parniče sa Šubićem o plemstvu, a da ih je već Ladislav 1273 »vratio« u prvotno plemićko stanje, pa zbog toga i tvrdi, »da pravi plemić gubi svoje staleško odličje, čim se preseli na podložno zemljište i da je (?; pogrešno mjesto: ga — N. K.) može ponovo steći istom onda, kad mu kralj oslobodi posjed« (Podrijetlo, 99). Zbog toga što se u tobožnjoj ispravi Ladislava od 1273 (u čije podatke autor vjeruje) tvrdi,

da su Glamočani Hrvati (considerando gratum obsequium fidelium suorum Croatorum... de genere Glamechani; n. d., 186), H. stvara zaključak: »Pravi, prvi i prirodni plemići', prema tome nisu morali biti baš članovi dvanaestero plemena« (n. m., potcrtala N. K.). Prešavši preko te svoje tvrdnje, on u posljednjoj raspravi usprkos svemu kaže: »Hrvati pa so samo pripadnici dvanajstih plemen. Samo ti so ,prvi, pravi in prirodni plemići', samo oni imaju plemenščine od korena, drugi so kraljevski plemići, ki sedijo na podarjeni zemlji« (114; potcrtala N. K.).

Prema tome, ili je točna tvrdnja Glamočana, prema kojoj su oni plemeniti Hrvati, koji uživaju prava »prvih, pravih i prirodnih plemića«, ili pak spomenuta tvrdnja autorova, da su samo pripadnici dvanaestero plemena Hrvati. No ako autor prihvaća tvrdnju Glamočana, da su oni Hrvati, onda njegova jednakost — članovi dvanaestero plemena = jedini prvi, pravi i prirodni plemići = jedino plemstvo od korijena — gubi svaku osnovu.

Da li opravdano sumnjamo u navode Glamočana u Banjevcu i Kašiću o njihovu plemstvu 1361. godine? Počevši od Šufflaya, kao što je naprijed rečeno, isprava je o parnici služila kao podloga za različita zaključivanja. Na misao o njenoj neispravnosti došao je jedino Hauptmann; ali, da je iz toga povukao logičan zaključak, isprava bi ostala samo kao dokaz o pravnom položaju plemstva u Hrvatskoj u XIV. st., t. j. o postojanju institucije dvanaestero plemena. Falsifikat, dakle, ne može služiti kao dokaz za postanak »praplemstva«, niti on može pridonijeti pitanju geneze dvanaestero plemena. Usprkos tome, H. se služi ispravom, ali tvrdnju Glamočana prevodi tek djelomično. Uzimajući glagol restituisset, a izostavljajući transtulisset, dobiva željeni smisao i tumači privilegiranje od strane Ladislava kao »vraćanje' Glamočana u skup, broj i zajednicu plemenitih Hrvata« (Podrijetlo, 98—99). Ali da li je ta premisa točna? Da li su Glamočani doista od 1129 »među pravim plemićima« (n. m.)? Odakle izvire njihovo plemstvo? Oni nisu članovi dvanaestero plemena — što potvrđuje i Qualiter —, može li, dakle, autor dokazati, da su »kraljevski plemići«?

Ni Barada nije, tumačeći spomenutu ispravu, mogao biti dosljedan. I on na osnovu ranijeg izvornog materijala o Glamočanima tvrdi, da su Glamočani »rodovski plemići«, da su dobili zemlje Banjevac i Kašić »u potpunu vlasnost«, a »tim novim darovanjem nisu postali vlastela, nego kraljevski plemići« (Lapčani, 508). A ipak se iz isprave Ladislava »može zaključiti, da su Glamočani i prije te godine držali ta dva sela, ali u podložnom stanju... Ali oni su u kraljevskoj vojsci, zato nisu bili pravi kmetovi, nego su živjeli na imanjima podložnima kraljevskom gradu (castrum) uz obavezu vojne službe. Bili su jobagoines castri = gradokmeti« (n. d., 507, bilj. 59). Ali, kako se može dokazati, da su Glamočani prije 1273 jobagiones castri — što smatramo vjerojatnim, a ne rodovski plemići, kako Barada tvrdi u tekstu? Oni sami, naime, kažu u darovnici, da ih je Ladislav »cum terra eorum (podcrtala N. K.) Banyavaz sive Banathawal nominata, quam per ipsos pacifice possideri voluissent sine iuris preiudicio alieni, quemadmodum tunc usque nunc tenuissent de honore (!) et solutionis grauamine... eximendo...« (CD XIII, 186). Kralj im dakle nije darovao navedena sela, već je htio (!) da ih u miru posjeduju, t. j. očito bez podavanja. Doista neobična stilizacija za kraljevsku darovnicu, a ipak se ispravi vjeruje! U ispravi se Glamočani ne usude nave ti, kao što su to usmeno na sudu izjavljivali, da su Banjevac i Kašić njihove baštinske zemlje, već tvrde, da su oni te zemlje držali (tenuissent) odnosno »tamquam veri nobiles posse-

dissent«. Oni se nisu protivili statuciji, što bi morali učiniti, da su sela bila njihova baštinska, jer spor s Jakovom Šubićem nije, kao što to H. drži, izbio zbog njihova plemstva (ili bolje plemenitosti), već zbog podavanja. I upravo zato, da se oslobode podavanja, Glamočani tvrde, da su ta sela uživali kao plemići i da ih je Ladislav za zasluge digao među plemenite Hrvate (ad numerum, cetum et consortium Croatorum nobilium transtulisset et restituisset). Koliko su i sami malo nade polagali u falsificiranu ispravu, pokazuje činjenica, da je u daljem parničanju više ne pokazuju. Parnica nam može dakle služiti ne samo kao dokaz o položaju dvanaestero plemena u XIV. st., već je također svjedočanstvo, da je i u Hrvatskoj za Anžuvinaca, kao i u srednjovjekovnoj Slavoniji već za Arpadovića, sloj neplemenitih slobodnjaka (jobagiona castri) pomalo nestajao.

Uklonivši ovaj jedini spomen na »prave, prve i prirodne plemiće« = praplemstvo« u Hrvatskoj, mogli bismo prihvatiti Hauptmannovu jednadžbu Hrvati = dvanaestero plemena tek tada, ako riješimo pitanje Virevića. Naime, pozivajući se na poznatu ispravu o Virevićima iz 1350/51, H. tvrdi, da su Virevići »kraljevski plemići, ki sedijo samo na podarjeni zemlji« (114). Ali, kao što je u slučaju Glamočana prisiljen, da zbog konstrukcije, koju unaprijed postavlja, promijeni svoje ranije mišljenje, tako i u slučaju Virevića postavlja tvrdnju, koja počiva na pretpostavci. Ničim se, naime, ne može dokazati: a) da su Virevići = kraljevski plemići i b) da nisu Hrvati. Virevići su naime Hrvati i članovi plemenskog suda lučke županije kao i ostali plemići dvanaestero plemena (v. Đ. Šurmin, Acta croatica, 411, g. 1498). Krnji tekst navedene isprave o Virevićima dopušta, po našem mišljenju, slijedeći zaključak: Virevići ne vuku doduše porijeklo od dvanaestero plemića kraljevine Hrvatske, ali budući da su se ženili s članovima dvanaestero plemena, ušli su među to plemstvo i tako postali i ostali plemići iste vrste kao i »plemići dvanaestero plemena«.

Preostaju još isprave iz XIV. st., na koje se H. poziva dokazujući etnički dualizam starohrvatskog društva. Prva je parnica između nekih cetinskih plemića i Ivaniša Nelipčića vođena u Zadru pred kraljicom Elizabetom 1360. Ivan i Lacko, sinovi Tvrdvoja, i Tvrtko, sin Jurja Grubića, tuže vrbasko-sanskog župana Ivaniša Nelipčića, da su u cetinskom kneštvu od pradjedova bili »semper nobiles et omni eo nobilitatis titulo, quo nobiles duodecim generacionum regni Croatiae potirentur, vsi semper extitissent«, a da ih je Ivaniš odanle izbacio oduzevši im baštinske zemlje i privilegija kojima to mogu dokazati. Međutim, Ivaniš je dokazao, da je cetinsko kneštvo još od 1210 bilo u posjedu njegova roda, a 22 jurata su posvjedočila »quod iidem Iwan, Lachko et Tuerko, ac eorum predecessores de nobilibus duodecim generacionum regni Croatiae ortum et originem non habuissent, nec haberent«, ali ih je universitas nobilium regni Croatiae »in eo loco, quo residentiam fecissent personalem, semper numero et nomine nobilium conseruassent et reputassent« (CD XIII, 88). Polazeći sa stanovišta, »da je plemstvo kod Hrvata bilo vezano za plemenštinu« (Podrijetlo, 98), H. je doista, pri tumačenju ove isprave, kako je to već konstatirao Barada (ČHP I, 1943, 288), upao u protuslovlje. Usprkos jasnoj formulaciji izvora — parnica se vodi za zemlju, a ne za priznanje plemstva — zaključuje, da »Ivanu, Lacku i njihovoj svojti plemstvo nije bilo priznato i to s razloga, što je knez Ivan Nelipić znao uvjeriti suce, da je cetinska župa već preko sto godina u rukama njegova roda, a da prema tome Ivan sjedi na podložnoj zemlji a ne na slobodnoj« (Podrijetlo, 98). Kako pak na prethodnoj strani tvrdi, »da su ih svi uvijek ubrajali među prave plemiće«, ne može se reći, da je tek Barada izmislio

protuslovlje (Praplemstvo, 88, bilj. 6). Do njega je došlo zbog toga, što H. nije htio priznati, da je plemstvo u tom slučaju vezano uz ličnost (quo residentiam fecissent personalem), a ne uz zemlju. Uostalom, niti sami plemići ne traže priznanje plemstva, nego priznanje da uživaju prava članova institucije dvanaestero plemena! A to je sasvim nešto drugo. Jer, da su doista i uspjeli dokazati i da su dobili zemlje u Cetini, ne bi ih više Ivaniš mogao natjerati da plaćaju poreze i vrše vojnu službu. Članovi institucije dvanaestero plemena bili su u XIV. st. uistinu oslobođeni od poreza, dok to naprotiv — ako hoćemo vjerovati riječima krnje isprave Ludovika iz 1360 — nisu bili ostali plemići u Hrvatskoj (CD XIII, 91—92).

Još jasniji i neoriv dokaz, da je nobilitet u Hrvatskoj u XIV. st. vezan uz ličnost, a ne uz plemenštinu, dokazuju privilegija izdana zadarskim Draginićima, koja H. ni u jednoj od navedenih rasprava ne citira! Pa i parnica za Kokičane između samo tana sv. Krševana i Nasmana Karinjanina, na koju se on poziva, ne potvrđuje njegovo mišljenje o diobi i razlikovanju »plemenštine od korijena« od »darovanog posjeda«. Naprotiv, Nasman tvrdi, da su Kokičane, koji se nalaze unutar darovanog Karina, njegova baštinska zemlja (CD XIII, 80). U parnici se doduše tvrdi, »quod idem Nasman in Lapuch nobilis esset et fuisset ab antico«, ali kako treba shvatiti izraz nobilis, pokazuje prvi dio rečenice: quod idem Nasman in prefata villa Kokiane nuncupatam (!) nullam penitus nobilitatem uel hereditatem habuisset nec haberet«.

Isprave dakle XIV. st. jasno govore o savezu plemića dvanaestero plemena kao onoj instituciji u Hrvatskoj, koju možemo objasniti, kako je to već učinio Šufflay, jedino specifičnim razvojem poslije svladavanja hrvatskih oligarha. Svako povezivanje postanka institucije s doseljenjem Hrvata ne samo da nema oslonca u izvorima, nego niti u narodnoj tradiciji. Kako nobilitet članova dvanaestero plemena ne počiva na »plemenštini od korijena«, nego u posebnim pravima (prije svega oprost u plaćanja poreza), ne možemo tumačiti njihov povlašten položaj u XIV. st. — doseljenjem u VII. stoljeću! Ta oni su sami tvrdili, da ih je nobilitirao Koloman, a ne da su potomci osvajača.

Ako dakle dvanaestero plemena nastaje tek u XIV. st., mogu li barem izvori prije 1102 potvrditi shemu Hrvat = plemić = osvajač, a Slaven = podložnik. Ne uzimajući u obzir poznatu činjenicu, da se iz doba narodne dinastije nije sačuvala ni jedna isprava u originalu i da je vrlo velik broj isprava sumnjiv, H. smatra da »se sigurnost stoga može steći samo na temelju izvora prije 1102...« (Podrijetlo, 101). Pristupajući analizi izvornog materijala do 1102 s uvjerenjem, da su dvornici »dvorsko plemstvo« i da je izraz nobilis točna staleška oznaka (Podrijetlo, 103), smatra svojom dužnošću: 1) da protumači stalešku pripadnost onih trađenata, uz koje se ne nalazi nikakva staleška oznaka, i 2) da odredi sadržaj izraza villanus. Kako »dvornici, t. j. upravitelji kraljevskih dobara, pripadahu dvor-kom plemstvu« (n. d., 102), svi oni svjedoci, koji se u darovnicama samostanu sv. Ivana biogradskog nalaze prije njih, moraju također biti plemići. Trađenti su pak plemići već zbog toga, što posjeduju curtis, a taj »nije obično seljačko imanje, već dvor s ovećim posjedom, koji obrađivaše plemić ili njegov upravitelj podložnim silama« (n. d., 102). Dok je dakle na osnovu analize isprava iz XIV. st. H. zaključio, da je praplemstvo o-nivalo svoju plemenitost na »plemenštini od korijena«, sada, t. j. prije 1102 g. plemići su dvornici i vlasnici curtisa. To »dvorsko plemstvo« — ili, kako ga je autor kasnije nazvao, »darovno« odnosno »služinsko« — razlikovalo se od »plem-

stva od korijena« = Bijelih Hrvata po posebnom staleškom pravu (Praplemstvo, 85). Bez obzira na to, da li se može upravo na taj način dokazati postojanje plemstva, stvarna je razlika između jedne i druge skupine plemstva i prema vlastitim autorovim riječima bila samo u različitom značaju posjeda. On, naime, konstatira, da »se je v srednjem veku na Hrvatskem strogo razlikovalo med služabnim plemstvom, čigar pravo je počivalo na posesti, stečeni po vladarjevi milosti, in plemstvom 'od korena', naseljenim na 'plemenščinah', ki so se nasledovale, dokler pleme ni izumrlo...« (Praplemstvo, 85—86). Iako pisac ovdje ne kaže, na osnovu kojeg izvornog materijala je došao do toga zaključka, pretpostavljamo, da je to učinio na osnovu parnice za Karin iz 1360 i na osnovu izjave Živkovića iz 1459 (Podrijetlo, 99—100). Ali spomenuti dokumenti ne govore u prilog njegovoj tvrdnji. Jer, Lapčani-Karinjani se ne ubrajaju među »služinsko« ili »darovno« plemstvo (što bi se morali prema darovanom Karinu), nego među »Bijele Hrvate« = članove dvanaestero plemena. Dok je naprotiv, prema izjavi Živkovića iz 1459 g., i sam autor zaključio, da se »stečeno dobro« — u slučaju, kad se sticatelj nije poslužio svojim pravom raspolaganja — »pretvaralo... u baštinu njegovih potomaka« (n. d., 99). Zato su i Karinjani iz roda Lapčana nesmetano uživali darovani Karin kao plemenštinu do 1360. Način, kako je Viniha Lapčanin došao do Karina, nije ništa smetao ostale Karinjane, da u XIII. st. traže od župana karinskog uime baštine dio Kokičana (Barada, Lapčani, 504). Ne znamo dakle, na osnovu čega je autor zaključio, da »dok se prava plemenština vraćala plemenu, kad je njen rod izumro, dotle je darovna poslije izumrća obdarenikove loze 'sjedala' na kralja« (Podrijetlo, 99). Jedini primjer, na koji se pritom mogao pozvati, onaj Lapčana-Karinjana, pokazuje, da su oni stečenu plemenštinu uživali nesmetano gotovo 300 godina i da se tek za restitucije kraljevskih zemalja sredinom XIV. st. postavilo pitanje, na koji su način došli do nekadašnjeg kraljevskog Karina. Kad bismo slijedili autorovu klasifikaciju plemstva, onda bismo prema primjeru Lapčana-Karinjana morali zaključiti, da su oni i »darovno« plemstvo (po Karinu) i »praplemstvo« (po »plemenskom« Lapcu). Ne bismo znali za koji drugi izvor, koji bi mogao poduprijeti autorovu klasifikaciju plemstva »u Hrvatskoj u srednjem vijeku« (Praplemstvo, 85). Naprotiv, gdje god nalazimo na kraljevske darovnice, pa makar one bile i sumnjive provenijencije, svugdje su se »darovane zemlje« pretvarale u »baštine, plemenštine«. Mogli bismo na čas pomisliti, da je autor među »darovano plemstvo« uvrstio »Nelipiće, Šubiće i Kurjakoviće« (Podrijetlo, 107), za koje znamo, da su sjedili na nekadašnjem vladarskom posjedu, dakle na posjedu, koji su stekli milošću vladara, da ih nije on sam uvrstio u »tanak sloj plemićkih rodova«, koji je »u starohrvatskoj državi županska čast iznijela na površje« (Podrijetlo, 108). Ali protiv te klasifikacije govori jedan podatak iz kartulara sv. Ivana biogradskog. Navedenom je samostanu poklonio negdje između 1070—78 Pribina Gušić, dakle član praplemstva, zemlju u Kamenjanima. Ali ta zemlja nije bila »plemenština od korijena«, jer »hanc terram concessit ei rex Cresimir pro benedictione post tonsionem capillorum« (F. Rački, Documenta, str. 163). Prema načinu sticanja posjeda ne možemo dakle dijeliti plemstvo u Hrvatskoj na dvije skupine posebnog staleškog prava. Pa ni sam autor nije 1942 izvodio plemenitost »dvorskog plemstva« iz načina, kako su stekli zemlju. Tada je tvrdio: »Prva dvojica kao dvornici (potcrtala N. K.), t. j. upravitelji kraljevskih dobara, pripadahu dvorskom plemstvu« (Podrijetlo, 102). Da li su oni sjedili samo na darovanom posjedu?

Može li dakle veličina posjeda doista posvjedočiti »plemenitost« starih Hrvata? Polazna točka je autorovo uvjerenje: 1) da je veličina zemljišnog posjeda nazivanog u izvorima »terra, curtis, alodium« prelazila opseg običnoga kmetovskog selišta i 2) da se terminom curtis označavalo u XI. st. »kmetovsko selo« kao i »dvor s ovecim posjedom, koji obrađivaše plemić ili njegov upravitelj s podložnim silama« (Podrijetlo, 102). U tu svrhu H. analizira podatke najbogatijeg izvora za to razdoblje — kartular samostana sv. Ivana u Biogradu. Budući da u kartularu nije određena veličina bilo kojeg posjeda, on smatra, da je cijena zemljišnim posjedima dovoljan kriterij za određivanje veličine posjeda. Pritom se poziva na dva primjera: na curtis u Raštanima i »selo« Mirane, kojeg polovica iznosi 30 zlatnika. Zaključuje dakle, da su »zemlje' i 'baštine' koje stajahu devet do pedeset i pet zlatnika, morale daleko nadmašivati obujam kmetovskog selišta« (Podrijetlo, 102). Međutim, Mirane nisu »selo« nego posjed (u kartularu se tvrdi, da je opat Petar kupio »mediam partem tocius territorii Mirane«, zatim »determinatio huius territorii«, a parnica se vodi »pro hac terra«; Rački, n. d., 164), pa prema tome ne možemo ovim primjerom ocijeniti relativnu vrijednost »baština« i »zemalja«. Autor, međutim, ne citira na najnižu poznatu cijenu takvih zemalja — to su »alodia« Tješine i Dragočaja u Jasenju, koja su prodana za svega 3 zlatnika! A upravo činjenica, da se cijena posjedima kretala od 2—40 zlatnika pobuđuje sumnju, da li su to sve bili »plemićki posjedi«, koji su veći od kmetskog selišta. Da li su ga doista opsegom prelazili? Ne možemo doduše odrediti veličinu kmetskog selišta u doba narodne dinastije, ali je količina oranica, koje su pripadale kmetskom selištu, ostajala kroz stoljeća ista. U Hrvatskoj je kmetsko selište (nazivano ždrijeb ili sors) iznosilo oko 30 gonjaja (v. V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, ad v. ždrebij). Usporedimo li tu veličinu s jedinim podatkom, na osnovu kojega možemo u doba narodne dinastije približno proračunati veličinu zemljišnog posjeda (Rački, n. d., 100), dobivamo sasvim drugu sliku o veličini »zemalja« i »baština«. Ako je naime zemljište u veličini od cca 2 gonjaja stajalo 6 zlatnika (v. L. Katić, Jura sancti Petri de Gomai, Starohrv. prosvjeta, III. ser., sv. 4, str. 189, i S. Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, Starine 42, 407, bilj. 120), onda su »baštine« (u cijeni od 2—30 zlatnika) bile znatno manje od kmetskog selišta. Veličina posjeda, izračunana na način kako to autor čini, ne može dakle potvrditi njegovo mišljenje o »plemenitosti« Hrvata prije 1102. On se doduše poziva na to, da navedene zemlje »u ogromnoj većini slučajeva nisu bile ni jedini posjed tradentov« (Podrijetlo, 102), ali od 58 kupoprodaja i darovnica, zabilježenih u kartularu, samo se za 3 slučaja može postaviti takva tvrdnja (autorov 4. primjer nije siguran, jer nije moguće utvrditi da su Thessina i Dessina isto lice; Podrijetlo, 103, bilj. 95).

Nema nadalje mogućnosti, da na osnovu izraza u kartularu odredimo strukturu zemljišnih posjeda, jer ta terminologija nije pouzdana. Jednom se alodium izjednačuje s terrom (Rački, n. d., 165), a drugi put se alodium naziva posjed udovice Barbare, koji se sastoji od »III casas cum tota curte que infra est, et duas terre pecias...« (Rački, n. d., 169). Čini se, dakle, da u svim slučajevima, gdje se ne govori općenito o zemlji (terra, vinea), nego o curtis ili alodium, možemo stvarati konkretnije zaključke o strukturi zemljišnog posjeda tek tada, kad nam o tom daje podatke sam izvor. Jer, kolikogod ima primjera prodaje, zamjene, darovanja i t. d. zemljišnih posjeda villana, nigdje nema niti spomena o podložnicima.

Plemićki položaj Hrvata dokazuje autor na osnovu istog izvora još na jedan način. Analizirajući podatke dolazi do uvjerenja, da se među svjedocima nalaze »dva skupa, od kojih A broji 13 tradicija s 13 tipičnih svjedoka od ukupno 18, a B 5 sa 6 : 11. Da je tih 18 zemljišta (A+B) ležalo samo u dva kraja, ne bismo se trebali čuditi, što ima također samo dva skupa svjedoka. Ali se tradicije pod B odnose na tri kraja, a one pod A čak na sedam i to oba puta na krājeve razasute po cijeloj sidraškoj župi«. Budući da su se za svjedoke ipak birali, nastavlja H., »uvijek isti ljudi, valja pomišljati, da su imali u tim krajevima posjede ili su bili tradentima rod« (Podrijetlo, 101). Odgovor na pitanje, da li su to vlastela, plemeniti ili slobodni seljaci, nalazi u činjenici, što se među svjedocima nalaze i dvornici, a ti »kao dvornici... pripadahu dvorskom plemstvu« (n. d., 102). Svi oni svjedoci, koji se u popisu nalaze ispred njih, moraju također biti plemići. Ta tvrdnja ostaje pretpostavka tako dugo, dok autor ne obrazloži, na osnovu kojega kriterija ubraja dvornike i kraljeva sokolara među »plemiće«? Jer upravo na toj činjenici izgrađuje plemenitost svih svjedoka u kartularu. Pretpostavimo li — a to ćemo pokušati niže i dokazati — da su svjedoci u kartularu tek »mjensni prvaci«, čini se, da nas ništa ne prijeći u zaključku, da je dvornika i kraljeva sokolara dijelio od ostalih svjedoka tek veći ugled.

Za treći kriterij — t. j. rasprostranjenost posjeda svjedoka po cijeloj sidraškoj županiji — na osnovu kojega H. zaključuje, da su svjedoci u kartularu bili plemići, ne daje točnija analiza kartulara nikakav oslonac. Ako uopće smijemo na osnovu ovog kartulara stvarati zaključke, onda se svjedoci mogu svrstati u 4 karakteristične grupe (A = br. 4, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 44, 45 i 48; B = 5, 46, 52, 53 i 54; C = 7, 8, 11, 20, 50 i 51; D = 10, 19, 21 i 55). U svakoj se takvoj skupini nalaze svjedoci, koji su karakteristični samo za tu skupinu. No to nije sve. U skupini A se nalaze 3 rodbinske grupe svjedoka, pa nas to nesumnjivo upućuje na zaključak, da su se kao legitimni ili idonei testes birali članovi nekih porodica. Dapače, svjedočanstvo je vrijedilo i tada, kad je kupoprodaji prisustvovao samo jedan član navedene skupine bez dvornika ili samo jedna rodbinska skupina (br. 12, 16 i 18). Svjedoci nisu imali posjeda po čitavoj sidraškoj županiji, kako to tvrdi autor. Od 11 slučajeva u skupini A ne mogu se lokalizirati samo 2 i to: Jasenje i »Narak«. Mogu se lokalizirati preostali: Raštane, Gorica i Suhi kam, a oni se nalaze u istom kraju. Kako se nadalje ostale skupine (B, C i D) odnose na krajeve, koji se ne navode u skupini A, već na druge krajeve u sidraškoj županiji (izuzevši br. 21 i br. 54, gdje je lokalitet isti, a svjedoci različiti), nikako ne možemo pojavu svjedoka protumačiti onako kako to H. čini. Jer jedino Thessina u navedenoj A skupini ima posjed u Jasenju, ali svjedoči u Raštanima, Suhom kamu, Gorici i »Naraku«. Za ostale svjedoke ne možemo uopće utvrditi, gdje su posjede imali. Ne možemo pojavu svjedoka protumačiti niti pretpostavkom, da su bili tradentima rod. Rođaci, suvlasnici i t. d., »koji su se sudjelovanjem u tradicijama odricali svojih baštinskih prava na otsvojene zemlje« (Podrijetlo, 101—2), označeni su u kartularu uz tradente (br. 11, 12, 14, 15 i t. d.). Kad bi tradenti ili prodavači u skupini A bili uvijek isti, onda bismo razumjeli, da su i svjedoci, kao njihovi rođaci, isti. Ali su, izuzevši Tješinu i Dragočaja, prodavači potpuno nepoznati ljudi i to svaki put drugi, a svjedoci su isti.

Upadaju u oči, međutim, još neke činjenice, do kojih dolazimo na osnovu analize podataka skupine A: prodaji ne prisustvuju kraljevski župani ili podžupani, već jedino dvornici, ali se pravni posao mogao i bez njih sklopiti; u dva slučaja

s istog teritorija (Gorica br. 6 i »Narak« br. 49) sudjeluju kralj i dostojanstvenici, ili samo kraljev rođak i bibrirski župan, ali u tim slučajevima nema karakterističnih svjedoka, koji su inače vršili funkciju svjedoka na tom teritoriju. Struktura svjedoka u istom kraju vodi nas k onoj misli, koju je H. odbacio, naime, da su svjedoci »mjesni prvaci, koje su stranke voljele uzimati za svjedoke, jer su uživali najviše ugleda« (Podrijetlo, 101; potcrtala N. K.).

Čini nam se, da ponovna analiza podataka kartulara sv. Ivana ne može više poduprijeti Hauptmannove rezultate.

Da li je opravdana autorova tvrdnja, da je izraz *nobilis* u kartularu sv. Petra u Selu »točna staleška oznaka« (Podrijetlo, 103)?

Pozivajući se jedino na podatak o tom izrazu u navedenom kartularu, H. je 1942 zaključio, da izraz *nobilis* označuje staleškog plemića, vlastelina (Podrijetlo, 103—4). Kad je godinu dana kasnije M. Barada u »Postanku hrvatskog plemstva« došao na osnovu analize tog termina do uvjerenja, da se »riječ *nobilis*... upotrebljava jedino i samo uz imena osoba kraljeve pratnje, crkvenih, župskih i dvorskih dosvojanstvenika« (n. d., 198), on je u »Hrvatskom praplemstvu« podvrgao kritici sve njegove primjere (n. d., 91—94). Međutim, poteškoća je upravo u tome, što do 1102 nema ni jedne originalne isprave, u kojoj bi se spominjao izraz *nobilis*. Podaci potječu iz samostanskih kartulara, od kojih niti jedan nije iz XI. stoljeća!

S namjerom da oduzme vrijednost Baradinim zaključcima, H. tvrdi, da se »prvič ime *nobilis* rabi vobče brez vsakega pojasnila, drugič in tretjič nastopajo nobiles sicer kot pričē, ali samo nekateri z uradnimi naslovi, a za ostale se kratko pravi ‚et alii plures‘ ali ‚ac ceterorum nostrorum nobilium‘. Kaj so ti anonimni nobiles, nihče ne more reči« (Praplemstvo, 91). Prvi podatak o *nobilis* zabilježen je doduše 1067, ali u toj ispravi opata Petra nalazi se transumirana darovnica Krešimira IV. za Diklo, koja ujedno tumači tobožnje anonimne nobiles. Opat naime izjavljuje, da je granice samostanskog posjeda u Diklu pomaknuo »cum consensu Chroatorum regis, nomine Cresimiro, suorumque nobilium« (Rački, n. d., 69). Tko su ti nobiles, jasno izlazi iz darovnice, jer Krešimir potvrđuje Diklo uz pristanak svojih dvorskih činovnika i svojih župana, a priznaje, da je samostan uživao taj posjed uz pristanak njegovih predaka i »fauentibus nobilibus banis, qui eorum fuere temporibus« (n. d., 62). Ako se k tome doda, da je isti opat u istoj ispravi upotrebio izraz *nobilis* za prvake u gradu — cum consilio ac uoluntate et testificatione praephataeque urbis nobilium (n. d., 69) — onda izraz *nobilis* ne možemo protumačiti kao »staleški plemić«.

Drugo je, dakako, pitanje, da li je isprava uopće autentična, ali ako se oba autora na nju pozivaju, onda može samo jedno od mišljenja biti točno. Isto shvaćanje termina *nobilis* u kartularu sv. Ivana biogradske (1069 daje Krešimir IV. samostanu sv. Tome u Biogradu kraljevsku slobodu »cum omnibus nobilibus meis«; Rački, n. d., 74—75) pokazuje, da je u vrijeme, kad je taj podatak nastao, također vladalo uvjerenje, da su kraljevi dostojanstvenici »njegovi« i »nobiles«. Kad bi treći »anonimni primjer«, t. j. darovnica Stjepana II. iz 1088, bio autentičan, onda bi i on bio dokaz za isto shvaćanje (Rački, n. d., 148—9).

Da ne duljimo: svi ostali primjeri, koje Barada citira, izuzevši podatak iz kartulara sv. Petra u Selu, potvrđuju mišljenje, da se izraz *nobilis* do 1102 upotrebljavao za dvorska i županska dostojanstva ili za gradski patricijat (vidi na pr. neupotrebljeni primjer iz Biograda iz 1076: »Et hoc actum est in pre-

sentia domini Prestantij episcopi et Dominici Justi prioris, et Gregorii iudicatoris et Petri de nobilibus, et Petricij filij Madij et aliorum plurimorum uirorum«; Rački, n. d., 110). Jer tobožnja »nejasnost, na koga se nanaša dodatak, na odličnika ali plemića« u darovnici iz 1070 (Praplemstvo, 91—2; Barada, n. d., 196) nastala je samo zbog toga, što H. nije htio priznati, da Barada ima pravo.

Izuzeli smo podatak u kartularu sv. Petra u Selu, koji je Baradi predstavljao »jedinu poteškoću«, a Hauptmannu dokaz, da je izraz nobilis staleška oznaka za plemića. Prešavši preko činjenice, da kartular sv. Ivana biogradskog, koji također upotrebljava izraze villanus i nobilis, nikad ta dva pojma ne identificira, već se u njemu povezuje pojam nobilis s pojmom dvorskog ili županskog dostojanstvenika, prigovara Baradi zbog tumačenja prijepornog mjesta. To prijeporno mjesto glasi: »Et hec conuentio ac diffinitio facta fuit ante ecclesiam in Nacle coram his nobilibus. Scilicet presbitero Lasca et alio presbitero Lasca, presbitero Prozano, presbitero Picna et Girgi de Tugari et Dragonego et Habraham et fratre suo Andrea et omnibus eiusdem loci uillanis« (V. Novak—P. Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952, fol. 3). Protegne li se »his nobilibus« na sve svjedoke, »tu bismo imali«, zaključuje Barada, »prvi slučaj upotrebe nobilis za plemića u pravom smislu«. Zbog toga mijenja svoje ranije mišljenje o vremenu postanka ovog zapisa i prebacuje ga u XII. stoljeće (Postanak hrv. plemstva, 197, bilj. 19; usp. također Praplemstvo, 94).

Budući da se u kartularu samo na dva mjesta upotrebljava za svjedoke izraz nobiles, »potem je — zaključuje H. — pač skoraj nemoguće, da se baš u dveh primerih stanovski naslov izmislil, a ne da je stal ,nobilis' že v predlogi« (Praplemstvo, 94). Čini nam se da bi bio opravdaniji obratan zaključak. Međutim, svaku dalju diskusiju o tome, tko je kod interpretacije ovog izvora imao pravo, presijeca danas omogućena analiza originalnog teksta. Čitav naime tekst o Semianu počevši od 19. reda na fol. 2, pa do 5 i 1/2 retka na fol 3, t. j. upravo do nobilibus je palimpsest. »Na prvi pogled je jasno, da taj palimpsest nije uradio nijedan od te dvojice kaligrafa zbog zapaženih svojih griješaka. Taj posao izveo je svakako netko treći (potertala N. K.) i to znatno kasnije od rada te dvojice pisara... jer po svemu ta korektura pripada prije drugoj polovini nego prvoj XII. stoljeća, a možda i XIII. stoljeću« (Novak-Skok, Supetarski kartular, 128—9). A u kom je smislu izraz nobilis upotrebljavao prvi pisar, koji je pisao početni tekst kartulara, pokazuje njegov tekst nekoliko redaka niže. Kad se naime Miroslav digao osporivši vlasništvo navedenog posjeda Petru Črnome, Petar je ponovo pozvao Splitsane (»Vnde nos conuocatis iterum multis Spalatinorum nobilibus«; fol. 3). Dakle, i kartular svjedoči, da se početkom XII. st., kad je kartular bio sastavljen, još uvijek izraz nobilis upotrebljavao za gradski patricijat, pa da prema tome ne može kartular služiti kao dokaz za staleško uređenje starohrvatskoga društva.

Pozivanje na ispravu iz 1071, koja ima za »plemića dobro, domaće ime ,vlastelin'« (Praplemstvo, 94) također mnogo ne koristi, jer je isprava falsifikat.

Međutim, da je Hauptmannu i uspjelo s ovim argumentima dokazati staleško plemstvo prije 1102, nemoguće bi mu bilo dokazati, da su ti nobiles = Hrvati osvajači = dvanaestero plemena. Izvori, naime, za to razdoblje ne dopuštaju upotrebu kriterija »plemenština od korijena«, već jedino omogućuju da se utvrdi, tko je kraljev dvorjanik, kakva je veličina posjeda i tko se

zove nobilis. Kako ćemo, međutim, u tom vremenskom razdoblju razlikovati prave »Hrvate osvajače« od »darovnog plemstva«? Jer »uži krug odabranih plemena«, koji je »već za narodne dinastije stajao na čelu hrvatske vlastele« (Podrijetlo, 104), došao je do povlaštenog položaja na osnovu župskih i dvorskih dostojanstva. »Sve vojuje za to, da je slično u starohrvatskoj državi županska čast iznijela na površje tanak sloj plemićkih rodova, pretke 'dvanaestero plemena', koji su znali monopolizirati župska i dvorska dostojanstva« (n. d., 107—8). No kako ćemo saznati da su preci dvanaestero plemena vršili župska i dvorska dostojanstva? U najboljem slučaju mogao bi se autor pozvati na Gušiće, koji se jedini od dvanaestero plemena spominju prije 1102. Ali ti Gušići, darovatelji samostana sv. Ivana biogradskog, nisu comites, niti župani, nego villani. A kad bi Mogoroviće bez ustručavanja mogli ubrojiti među dvanaestero plemena, onda bismo prije 1102 mogli navesti samo jednu zemlju tog imena (Rački, n. d., 75).

Postojanje plemstva H. opravdava najzad diobom zemlje između »plemenitih ljudi« i kneza u doba narodne dinastije (Praplemstvo, 86). Jer je »delitev plemenskoga ozemlja na dva tipa izvirala enostavno iz različenoga načina njegovoga postanka. Zakaj očitno se poudarja z delitivju na prave plemensčine, ki so tvorile sklenjene plemenske teritorije, i na dele kraljevskih domen, poklonjene zaslužnim velikašem v nagrado za njihovo vernost« (n. m.). Ova, samo logički opravdana slika diobe zemlje, koju je H. i u ranijoj raspravi pokušao poduprijeti podacima o nekim plemenima (Podrijetlo, 108—9), nema potvrde u izvorima. Nema sumnje, da Barada nije nasumce tražio kolijevku dvanaestero plemena u Lučkoj županiji i njenoj okolici. Isto tako je i Šufflay koncentrirao Hrvate u Kninskoj županiji, a O. Mandić (Bratstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, HZ V, 1952, str. 293) između Zrmanje i Krke. Svi su navedeni autori, uključivši i Hauptmanna, tražili dvanaestoe plemena po čitavoj Hrvatskoj zbog dviju pogrešnih pretpostavka: 1) da je institucija dvanaestero plemena postojala od XII.—XIV. st. i 2) da su sva »plemena« istog imena (na prijer svi Kačići, Tugomerići, Mogorovići, Lapčani i t. d.) samo zato, što nose isto ime, također članovi institucije dvanaestero plemena. Pretpostavke se nisu temeljile na izvornom materijalu.

Zbog istih bi razloga i Hauptmannov slikovit prikaz podjele stare Hrvatske na »plemensku« i »kraljevsku« zemlju vrijedio tek tada, kad bi autor mogao dokazati: 1) da je dvanaestero plemena = praplemstvo imalo doista svoje posjede po čitavoj Hrvatskoj; 2) da je »plemenska zemlja« Hrvata osvajača identična s plemićkim općinama XIV/XV st., na koje se u argumentaciji poziva, s namjerom, da prikaže kontinuitet u razvoju, i 3) da su »plemenske zemlje«, koje su pomiješane s »kraljevskim zemljama« (i to upravo na teritoriju Lučke i Kninske županije, gdje je bilo dvanaestero plemena) po svome postanku doista »darovne baštine, koje su kraljevi prigodice krojili vjernim velikašima, gdjegod iz svojih krunskih zemalja« (Podrijetlo, 109). Tek kad bi gornje tvrdnje uspio dokazati, mogao bi pomišljati na to, da postavi identifikaciju Hrvati osvajači = praplemstvo = dvanaestero plemena. I to, dakako, s uvjerenjem, da je prazninu od VII. do XI. st. ispunio samo domišljanjem.

Dosadašnja je kritika Hauptmannovih rasprava ukazala na nedostatke njegove teorije o porijeklu hrvatskog plemstva uglavnom u vezi s analizom izvora iz doba narodne dinastije i Konstantina Porfirogeneta. Kritički osvrt na izvorni materijal XIV. st., s kojim se autor također služio pri svom dokazivanju, kao i ponovna analiza materijala iz doba narodne dinastije, svršila je, kako vidimo, s istim rezultatom.

Premda je danas u hrvatskoj historiografiji kao neosporna utvrđena činjenica, da plemstvo kao društveni sloj u XI. st. postoji, ipak ostaju i nakon te konstatacije još mnoga pitanja otvorena i neriješena. Nesumnjivo je, da se kao osnovno postavlja pitanje formiranja staleškog plemstva kod Hrvata. Jer, ako smo odbacili ne samo »feudalnu teoriju«, koja je početke staleškog plemstva tražila u dolasku Arpadovića, nego i »Sklabarhonte« kao staleško plemstvo od VII. do XIV. st., onda se stvarno nalazimo na početku naše zadaće. Međutim, riješiti taj zadatak ne će biti lako. Svaki historičar, koji će pristupiti rješavanju pitanja, u kojoj se mjeri razvilo plemstvo u doba narodne dinastije u Hrvatskoj, mora biti svijestan činjenice, da odgovor na to pitanje ne smije tražiti samo u izvornom materijalu iz doba narodne dinastije, nego i u kasnijem razvoju, ne ograničivši se isključivo na problem postanka institucije dvanaestero plemena.

Nada Klaić

NEKOLIKO NAPOMENA UZ IZDANJE SUPETARSKOG KARTULARA

Vrijednost Akademijina izdanja Supetarskog kartulara (*Iura sancti Petri de Gomai*)*, u kojem je tekst, što ga je priredio V. Novak, popraćen njegovim uvodnim studijama i lingvističkom analizom P. Skoka, znatno je povećana time, što je tu objavljen i faksimil čitava rukopisa.

Na str. 7 u Predgovoru V. Novak ističe: »...te sam tako imao dovoljno mogućnosti da utvrdim punu tačnost moga paleografskog prijepisa.« Usporedio sam objavljeni tekst s faksimilom rukopisa i, unatoč navedenoj izjavi, našao nekoliko mjesta, gdje transkripcija nije posve točna. Kako se radi o vrlo važnom povijesnom izvoru, mi lim, da je potrebno na to upozoriti.

Svoje primjedbe objavljenom tekstu navodim redom; prvi broj označuje odjeljak kartulara, a drugi broj redak tog odjeljka.

- 5, 15 *iamdicti* — Kako su to u rukopisu dvije riječi: *iam dicti*, nije ih ni u tekstu trebalo spajati, pogotovu što se *iam* redovno ne povezuje s participom perfekta u jednu riječ.
- 5, 16 *Semiani* — U rukopisu stoji *Senniani*. Zbog paleografske akribije trebalo je ili u tekstu ostaviti *Senniani* ili, ako je to očita pisarska griješka, u bilješci navesti, da je tekst korigiran.
- 6, 6 *ceterorumque* — Suvišno je dodano *-que*, kojega nema u rukopisu. Čudno mi je, što V. Novak u bilješci 40. primjećuje: Š. (= Šišić) 278: *ceterorum bez que*.
- 14, 2 *alias* — U bilješci 65. V. Novak upozorava, da je točicom ispod krajnjega *-s* i iznad njega u rukopisu označeno, da je to lapsus calami i da se prema tome to *-s* ne čita. Kad je to tako, u tekst je imao ući oblik *alia*, a ne *alias*. Dovoljno je, što je lapsus calami istaknut u bilješci.
- 15, 1 *terras* — Isti slučaj kao u prethodnom primjeru. Kako je krajnje *-s* točkicama poništeno, u tekstu je trebalo ostaviti oblik *terra*. Oblik *terras* navodi zbog toga kao lekciju rukopisa i P. Skok u svojoj lingvističkoj analizi (str. 249, red. 2).

* Viktor Novak-Petar Skok, Supetarski kartular, Djela JAZU, Zagreb 1952.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB